

*supplemented with new components. This will increase productivity and optimize the cost of management personnel.*

*As for the future directions of research appropriate to draw attention to attracting workers to form social package to select the main criteria for evaluating the effectiveness of the package and optimization of the ratio of its components.*

**Key words:** *social package, stages of forming of social packages, constituents of social package, economic security of enterprise, role of social package of workers.*

*Стаття надійшла 21 грудня 2015 р.*

УДК 330.1:338.2

**О. М. Марченко**

## **СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ В УКРАЇНІ**

*Визначено сутність і компоненти економічної безпеки особи. Розглянуто стратегічні нормативно-правові засади економічної безпеки громадянина України та виявлено їхні недоліки.*

*Здійснено об'єктивну та суб'єктивну оцінки рівня економічної безпеки особи в Україні. Проаналізовано рівень витрат у середньому на особу, вітчизняні соціальні стандарти порівняно з міжнародними, результати самооцінки домогосподарствами України своїх доходів.*

*Зроблено висновок про критичний рівень економічної безпеки українця та необхідність удосконалення стратегії національної безпеки у цьому напрямі, зокрема визначення конкретних стратегічних цілей, показників (індикаторів) їхнього досягнення та заходів реалізації у часовому вимірі.*

**Ключові слова:** *безпека, національна безпека, економічна безпека, безпека людини (особи), стратегія національної безпеки.*

**Постановка проблеми.** З другої половини ХХ ст. у зв'язку з розвитком концепції сталого розвитку, зростанням небезпек і загроз людському життю в глобальному масштабі значно посилюється увага до проблеми безпеки особи. У Доповіді Програми розвитку ООН (1994 р.) зазначено, що концепція безпеки занадто довго тлумачилася вузько: як захист території від зовнішньої агресії, національних інтересів в іноземній політиці чи глобальної захищеності від загрози ядерної катастрофи.

Законні інтереси звичайних людей, які прагнули безпеки в щоденному житті, були забуті. Ідея безпеки людини (human security) повинна докорінно змінити суспільство ХХІ ст. Людина має бути

вільною від страху (захищена від несподіваних і згубних порушень повсякденного способу життя) й нужди (злиднів) [1].

Не дивно, що у XXI ст. проблема безпеки людини загострилася: додалися нові виклики та загрози у формі міжнародного тероризму та злочинності, ескалації військових конфліктів, зміни клімату та вичерпання природних ресурсів, стихійних лих і техногенних катастроф, зростання майнового розшарування суспільства.

**Стан дослідження.** У зв'язку з широким науковим зацікавленням проблемами різних видів безпеки соціальних систем усіх рівнів деякі аспекти безпеки особи, людини, особистості висвітлювалися в межах наукових досліджень національної, інформаційної, економічної, соціальної безпеки держави. Є дисертації та монографії, які безпосередньо присячені: адміністративно-правовим механізмам забезпечення безпеки особи (О. Дубенка), соціальному захисту особи в умовах сталого розвитку, соціально-правовим основам безпеки людини (А. Тер-Акопова). Розвинутий такий напрям науково-практичної діяльності, як безпека життєдіяльності людини. Однак, на наш погляд, бракує комплексних системних досліджень механізму забезпечення безпеки, особи як об'єкта національної безпеки, недостатня увага приділяється безпосередньо економічній безпеці особи.

**Метою** статті є узагальнення теоретичних поглядів, аналіз концептуальних стратегічних правових та економічних засад безпеки особи в Україні в умовах соціально-економічної кризи.

**Виклад основних положень.** Згідно з ієрархією потреб людини А. Маслоу, безпека серед них є однією з найважливіших (після фізіологічних). Безпека (за Великим тлумачним словником сучасної української мови) – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [2]. Сьогодні безпеку трактують як захищеність від загроз, стійкість до негативних зовнішніх і внутрішніх впливів, умови життєдіяльності системи. Попри це, дослідники роблять висновок, що безпека пов'язана також із відчуттями, переживаннями людини: почуттям перебування у безпеці, відчуттям спокою, відсутністю тривоги [3, с. 1]. Таким чином, безпека особи, на наш погляд, має об'єктивний (об'єктивна відсутність загроз, захищеність від них) та суб'єктивний аспекти (психологічне сприйняття безпеки). Причому, об'єктивно людина може бути у безпеці, але психологічно не відчуває себе безпечно, і навпаки.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р., людина і громадянин, їхні конституційні права та обов'язки є об'єктами національної безпеки [4]. У ст. 3 цього документа сформульовано визначення поняття національної безпеки як захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина,

суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам.

Отже, під безпекою людини (особи), на наш погляд, слід розуміти захищеність її життєво важливих інтересів, яка дозволяє забезпечувати її життєдіяльність.

Згідно з положеннями Доповіді Програми розвитку ООН [1], безпека людини (особи) охоплює такі компоненти: економічну (гарантування матеріальних умов розвитку особи); продовольчу (достатня кількість харчів); екологічну (відсутність шкідливих екологічних чинників); особисту (захист від тортур, війни, криміналітету, поширення наркотиків тощо); політичну (достатні політичні права і відсутність політичного гноблення); суспільну безпеку (збереження традиційних культур та етнічних груп) та безпеку здоров'я (рівний і вільний доступ до якісної системи охорони здоров'я).

А. Тер-Акопов, основоположник досліджень у галузі безпеки людини, називає такі її види: 1) репродуктивна безпека; 2) духовна; 3) психологічна; 4) безпека військової служби; 5) юридична; 6) інформаційна; 7) історична; 8) екологічна [5, с. 458].

На наш погляд, доцільно виділяти такі компоненти безпеки людини (особи): економічну, продовольчу, фізичну, психологічну, соціальну, політичну, правову, екологічну, інформаційну.

Вважаємо, що безпека людини (особи), громадянина певної держави, залежить, з одного боку, від її особистої життєдіяльності (соціальної, трудової активності, здорового способу життя тощо), а з іншого, – від сприятливих економічних, соціальних, екологічних та інших умов реалізації людського потенціалу, сформованих завдяки державному управлінню.

Механізм забезпечення безпеки людини (особи) має багато аспектів: правовий, економічний, соціальний, екологічний та інші. І першосовною, на наш погляд, є правове стратегічне забезпечення безпеки особи, яке здійснюється на державному рівні.

Ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» передбачає головні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Безпосередньо, вважаємо, безпеки людини (особи) стосуються такі напрями:

– істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення, передусім на основі підвищення вартості оплати праці, своєчасної виплати заробітної плати та гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття;

- створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві;
- збереження та зміцнення демографічного і трудових ресурсного потенціалу країни; подолання кризових демографічних процесів;
- створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, ліквідації алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ;
- ліквідація бездоглядності, безпритульності та бродяжництва серед дітей і підлітків.

Отже, безпека людини (особи) як об'єкт національної безпеки має бути об'єктом державного управління, а формування сприятливих умов для безпеки особи, громадянина держави має бути одним із найголовніших завдань держави.

Як відомо, ефективність будь-якого управління залежить від його стратегічної спрямованості, чітко визначених, конкретно поставлених цілей. Прикро, що перша Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» була затверджена лише у 2007 р. (12.02.2007 р.) [6].

Однак, позитивно, що у згаданому документі чимало уваги серед завдань політики національної безпеки було приділено безпеці особи, насамперед:

- створенню безпечних умов для життєдіяльності населення;
- забезпеченню продовольчої безпеки. Це охоплює: врегулювання земельних відносин і раціональне землекористування, формування ринку земель сільськогосподарського призначення, юридичне і технічне оформлення права власності та користування землею; розвиток аграрного ринку, створення умов для розкриття потенціалу аграрного сектора для забезпечення потреб населення України у доступному, якісному і безпечному продовольстві, утвердження її ролі як важливого експортера аграрної продукції;
- подоланню диспропорцій у соціально-гуманітарній сфері шляхом, зокрема: створення економічних і соціальних умов для підвищення рівня народжуваності та зниження рівня смертності, зменшення відтоку населення за кордон.

Однак конкретних механізмів реалізації політики національної безпеки, індикаторів, показників рівня досягнення стратегічних цілей ця Стратегія не передбачала.

Указом Президента України від 26.05.2015 р. була затверджена нова Стратегія національної безпеки України [7], однією з двох основних цілей в ній проголошується утвердження прав і свобод людини і громадянина, а отже, забезпечення нової якості економічного,

соціального і гуманітарного розвитку. Проте напрями державної політики у цій сфері сформульовані доволі загально. Зокрема, зазначено, що основним змістом економічних реформ є створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС. І жодних конкретних вимірників рівня досягнення стратегічних цілей не вказано.

І перша, і друга Стратегії національної безпеки України за змістом і структурою частково дублюють чи доповнюють Закон України «Про основи національної безпеки України».

Ці три документи містять перелік загроз національним інтересам та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Тоді як стратегія (довгостроковий план), на наш погляд, мала би містити чітко сформульовані стратегічні цілі з часовими межами та показниками їхньої досяжності, конкретні механізми та заходи їхньої реалізації.

Нова Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5 [8]. Остання передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють виконання реформ і програм, серед яких є лише два, що стосуються безпеки особи: середня тривалість життя людини (яка, згідно з розрахунками Світового банку, має підвищитися на 3 роки) та володіння іноземними мовами (75% випускників загальноосвітніх навчальних закладів мають володіти щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами).

Також зазначено, що Україна зі Світовим банком розробить показник добробуту громадян, з'ясує його цільове значення та проводитиме моніторинг змін такого показника.

Зауважимо, що ні в Стратегії національної безпеки України, ні у Стратегії сталого розвитку України не зазначені конкретні бажані значення цільових показників економічної безпеки людини: подолання бідності, соціальних стандартів тощо.

Водночас проблема економічної безпеки людини у нашій державі актуальна (табл. 1). Як зрозуміло з табл. 1, сукупні витрати на особу в середньому в Україні впордовж (2010–2014 рр. були на межі крайньої бідності для країн Центральної та Східної Європи за критерієм ООН (5 дол. США на одну особу в день).

**Сукупні витрати в середньому на одне домогосподарство та особу  
в Україні за 2010–2014 рр.**

Показник	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9
Середній офіційний курс гривні, 100 дол. США	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, дол. США	387,3	434,00	449,5	478,0	340,6
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,59	2,59	2,58	2,58	2,58
Сукупні витрати в середньому на день на особу, дол. США	4,9	5,5	5,7	6,1	4,3

\* Складено та розраховано за даними Державної служби статистики та Національного банку України

Середня заробітна плата в Україні у вересні 2015 р. становила 4343 грн або, за курсом НБУ, 199,4 дол. США, тобто 6,6 дол. США на день. Причому визнаною міжнародною межею, за якою розпочинається бідність, є витрати у сумі 17 дол. США на день на особу.

Прожитковий мінімум і мінімальну зарплату в Україні з 1 вересня 2015 р. підвищено з 1176 до 1330 грн і до 1378 грн відповідно. Отже, за середнім курсом НБУ, у жовтні 2015 р. прожитковий мінімум становив усього 60,89 дол. США на місяць або 2 дол. США на день, а мінімальна заробітна плата – 63,09 дол. США на місяць (2,1 дол. США на день). А за критерієм Світового банку межа бідності, за якою розпочинається загроза виживанню людини, з 2015 р. є 1,9 дол. США. Отже, соціальні стандарти в Україні фактично встановлені на рівні загрози виживанню людини.

Як зазначалося, безпека – поняття, яке містить суб'єктивний аспект і ґрунтується на відчуттях, очікуваннях людини. Треба зазначити, що в США, зокрема, індекс фінансової безпеки держави (Country Financial Security Index) характеризує стан фінансової безпеки домогосподарств. Його розрахунок здійснюється на основі національного телефонного анкетування американців з метою з'ясувати, наскільки фінансово безпечно вони себе почувають залежно від стадії їхнього життєвого циклу. Питання анкети стосуються як задоволення короткострокових потреб, так і планування доходів на майбутнє [9]. Їхній перелік може змінюватися залежно від процесів, що тривають

в економіці країни. Головною перевагою цього методу є те, що він більшою мірою відображає економічні очікування людей, які здійснюють значний вплив на розвиток реального та фінансового секторів економіки.

Відтак важливо проаналізувати власну оцінку людей рівня своєї безпеки. Здійснимо це на основі статистичних досліджень самооцінки домогосподарств України своїх доходів. Ураховуючи високий рівень тіньової економіки в нашій державі, існування феномена заробітної плати «в конверті», така оцінка може бути більш об'єктивною, ніж та, яка ґрунтується на вітчизняній статистиці доходів і витрат населення.

Як засвідчують дані табл. 2, домогосподарства України невисоко оцінюють рівень своїх доходів. 2008–2014 рр. третина і більше з них постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому (крім харчування), причому у 2014 році таких було найбільше (41,4%). Знизилися частка домогосподарств, які заощаджували (з 12,7 до 8%), а також питома вага тих домогосподарств, які вважають рівень своїх доходів достатнім (з 51,8 до 46,9%). Натомість частка тих домогосподарств, яким не вдалося забезпечити навіть харчування, зростала і була найвищою у 2014 р. (3,7%).

Таблиця 2\*

**Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їхніх доходів у 2008-2014 рр. (%)**

Самооцінка домогосподарствами своїх доходів	Роки			
	2008	2010	2012	2014
Було достатньо і заощаджували	12,7	11,6	10,5	8,0
Було достатньо, але заощаджень не робили	51,8	47,8	49,0	46,9
Постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування	32,9	37,5	37,6	41,4
Не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування	2,6	3,1	2,9	3,7

\* Складено за даними Державної служби статистики України

Якщо врахувати, що особисті заощадження дають людині змогу відчувати певний рівень впевненості у майбутньому, а отже й відчуття безпеки, то можна припустити, що сьогодні лише 8% домогосподарств України відчувають себе безпечно. Те, що практично половина домогосподарств вважає свої доходи недостатніми, доводить не тільки про їхню економічну, але й психологічну небезпеку.

Для дослідження питань суб'єктивної бідності та соціальної самоідентифікації в Україні проводять опитування домогосподарств щодо приналежності до певного класу за оцінкою свого матеріального добробуту.

Порівняльний аналіз результатів такого опитування у 2008–2014 рр. (табл. 3) свідчить, що відсоток домогосподарств, які вважають себе бідними, у 2014 р. значно зріс порівняно з 2008 р. (з 57 до 71%).

Таблиця 3\*

**Самооцінка домогосподарствами України приналежності до соціального класу у 2008–2014 рр. (%)**

Відносять себе до:	Роки			
	2008	2010	2012	2014
заможних	0,03	0,1	0,0	0,0
представників середнього класу	2,0	1,9	0,8	0,8
небідних, але й не представників середнього класу	41,0	38,0	31,2	28,5
до бідних	57,0	60,0	68,0	70,7

\*Складено за даними Державної служби статистики України

Натомість, упродовж проаналізованого періоду зменшувалася кількість домогосподарств, які вважали себе не бідними, але й не середнім класом.

Дані табл. 3 підтверджують те, що, за самооцінкою матеріального добробуту громадян, середнього класу (а це основа соціальної стабільності в суспільстві) не існує. В Україні за власними відчуттями фактично ніхто не вважає себе заможним!

І нарешті, оцінити незадовільний рівень окремих складових безпеки особи допомагає відповідь на питання: «На що спрямують гроші домогосподарства у випадку значного збільшення їхніх доходів?» (табл. 4).

Як зрозуміло з даних табл. 4, і у 2008, і у 2014 рр. найбільша кількість домогосподарств назвала першочерговим напрямом спрямування коштів (у разі їхнього додаткового надходження) лікування. І це тривожний сигнал, який засвідчує, що населення України не в змозі дбати про своє здоров'я.

Не менш тривожним є значне зменшення відсотку домогосподарств, які в разі покращення свого матеріального становища спрямують свої кошти на освіту: з 18,8 до 7,5%!



**Напрями першочергового спрямування коштів домогосподарств у випадку значного збільшення їхніх доходів у 2008 і 2014 рр. (%)**

Напрямування коштів домогосподарств у випадку їх збільшення:	Роки	
	2008	2014
– лікування	48,7	60,3
– освіта	18,8	7,5
– накопичення	21,2	32,2
– їжа	28,4	25,3
– розвиток підприємництва	5,1	3,4
– одяг, взуття	37,1	30,6
– відпочинок	46,6	49,3
– житло	40,1	38,7
– побутова техніка	33,9	31,1

\* Складено за даними Державної служби статистики України

Таким чином, як об'єктивна, так і суб'єктивна оцінки рівня економічної безпеки особи в Україні засвідчують її вкрай низький рівень, який загрожує її фізичному, психологічному здоров'ю, духовного та культурному розвитку.

**Висновки.** Отже, в сучасних умовах розвитку людства безпека людини, особи, громадянина держави має стати пріоритетом стратегії і політики національної безпеки та важливим об'єктом державного управління.

У цьому контексті необхідне вдосконалення стратегії національної безпеки у напрямі визначення конкретних стратегічних цілей у сфері безпеки людини, громадянина України, показників (індикаторів) їхнього досягнення та заходів реалізації у часовому вимірі. У зв'язку зі складною економічною ситуацією в Україні важливими мають бути економічна та продовольча компоненти безпеки людини. Тому стратегічними завданнями у цих напрямках мають стати: упорядкування соціальних стандартів відповідно до європейських і міжнародних норм і забезпечення національного виробництва продовольства, збереження ресурсної бази сільського господарства.

1. Human Development Report 1994 / United Nations Development Programme. – Oxford University Press, 1994. – 226 p.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Запорожець Т. В. Безпека особистості в умовах глобалізації: проблеми та шляхи вирішення / Т. В. Запорожець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc\\_pdf/Zaporochech.pdf](http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Zaporochech.pdf)

4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Шаблистий В. В. Безпека людини: поняття, види та кримінально-правове забезпечення / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 455–460 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvdduvs\\_2012\\_3\\_67.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvdduvs_2012_3_67.pdf)

6. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Дмитрієв Є. Є. Сучасний американський досвід оцінювання рівня національної фінансової безпеки та можливість його використання у вітчизняній практиці / Є. Є. Дмитрієв // Проблеми системного підходу в економіці: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011\\_2/Dmitriev\\_211.htm](http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_2/Dmitriev_211.htm)

### **Марченко О. М. Стратегические задачи обеспечения экономической безопасности личности в Украине.**

*Определена сущность и компоненты экономической безопасности личности. Рассмотрены стратегические нормативно-правовые основы экономической безопасности гражданина Украины и выявлены их недостатки.*

*Дана объективная и субъективная оценка уровня экономической безопасности личности в Украине. В частности, проанализированы: уровень расходов в среднем на человека, отечественные социальные стандарты по сравнению с международными, результаты самооценки домохозяйствами Украины своих доходов.*

*Сделан вывод о критическом уровне экономической безопасности украинца и необходимости совершенствования стратегии национальной безопасности в этом направлении, в частности, определение конкретных стратегических целей, показателей (индикаторов) их достижения и мероприятий реализации во временном измерении.*

**Ключевые слова:** *безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, безопасность человека (личности), стратегия национальной безопасности.*

**Marchenko O. M. Strategic objectives of ensuring economic security of the person in Ukraine.**

*Defined entity and the components of the economic security of the person. Considered a strategic legal foundations of economic security of the citizen of Ukraine and their shortcomings.*

*This objective and subjective assessment of individual economic security in Ukraine. In particular, are analyzed the level of average costs per capita, domestic social standards in comparison with the results of self-evaluation households Ukraine their income.*

*The conclusion of the critical level of economic security Ukrainian and the need to improve national security strategy in this direction, particularly the specific strategic goals, indicators (indicators) of their achievements and activities of the in the time dimension.*

**Key words:** *safety, national security, economic security, human security, security of person (persons), national security strategy.*

*Стаття надійшла 21 грудня 2015 р.*

УДК 351.82

**І. В. Мойсеєнко**

## **ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ**

*Вивчено ключові поняття соціальної відповідальності бізнесу (СВБ): значення та роль у покращенні добробуту суспільства, відмінності у трактуванні термінів, доцільність її практичного використання. Представлено системне визначення поняття «соціальна відповідальність бізнесу». Здійснено аналіз формування взаємовідносин у соціальній сфері бізнесу; висвітлено проблеми впровадження соціальної відповідальності; проаналізовано чинники зовнішнього і внутрішнього середовища.*

**Ключові слова:** *соціальна відповідальність бізнесу, соціальні взаємовідносини, форми функціонування, цілі СВБ, мотиви взаємодії.*

**Постановка проблеми.** Сучасний економічний розвиток України характеризується низьким рівнем ефективності більшості суб'єктів господарювання та майже повною відсутністю соціальної відповідальності ведення бізнесу, що пов'язано з соціальними проблемами внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання.

Здійснивши аналіз українських досліджень у галузі соціальної відповідальності, можна виокремити такі проблеми, що виникають